

Gerontologisen sosiaalityön osaamista tarvitaan – tuloksia GERIT-hankkeesta

Riitta-Liisa Kinni, Eeva Rossi, Minna Zechner, Elisa Tiilikainen,
Marjaana Seppänen, Pia Skaffari, Tiina Soukiala, Suvi Ruotsalainen,
Jenna Peiponen, Ilkka Pietilä, Mia Niemi, Anne Korpelainen

Johdanto

Gerontologinen sosiaalityö on kehittymässä yhdeksi sosiaalityön erityisalueeksi osana palvelujärjestelmää niin Suomessa kuin monessa muussakin Euroopan maassa (Seppänen & Koskinen 2022), ja tätä prosessia tukevalle tutkimustiedolle on suuri tarve. Vaikka Suomessa sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ja laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvueluista (980/2012) ovat vahvistaneet gerontologisen sosiaalityön roolia ja kehitystä, etsii gerontologinen sosiaalityö vielä paikkaansa osana palvelujärjestelmää (Rossi ym. 2022). Kirjoitimme Gerontologia-lehdessä Gerontologinen sosiaalityö erityisen tuen tarpeisiin vastaamassa (GERIT) -hankkeesta sen alkuvaiheessa (Niemi ym. 2021). Valtion tutkimusrahoituksella (VTR) vuosina 2021–2022 toteutetun Helsingin, Itä-Suomen ja Lapin yliopistojen yhteisen hankkeen päätyttyä palaamme nyt sen tuloksiin puheenvuoron muodossa: kerromme, millaisin aineistoin ja menetelmin haimme vastauksia tutkimuksemme kysymyksiin ja millaisia vastauksia saimme. Tutkimusartikkelit ilmestyvät vuoden 2023 aikana ja siitä eteenpäin.

Kysyimme hankkeesta: 1) Miten erilaiset elämäntilanteet tuottavat erityisen tuen tarvetta vanhoilla ihmisillä ja millä tavoin tuen tar-

peita tunnistetaan erilaisissa toimintaympäristöissä? 2) Millaisten prosessien kautta erityisen tuen tarpeessa olevia vanhoja ihmisiä ohjataan gerontologisen sosiaalityön palveluihin? 3) Millä tavoin gerontologisen sosiaalityön työmenetelmissä huomioidaan moniulotteinen huono-osaisuus?

Vaikka Euroopan unionissa iäkkäiden elämä on jopa turvatumppaa kuin nuorempien sukupolvien, on ikääntyneiden syrjäytymisen tunnistettu sosiaalipoliittiseksi haasteeksi (European Commission 2021). Niin Suomessa kuin Euroopassa laajemminkin on havaittu, että ikääntyneistä noin joka kymmenes on pienituloinen ja joka kolmannella on vaikeuksia kattaa joitakin välttämättömyysmenoja, usein lääkemenoja. Yksin asuvat iäkkäät naiset ovat myös köyhyysriskissä. (Ageing Europe 2019; Palomäki ym. 2021.) Taloudellisten vaikeuksien lisäksi iäkkäät kohtaava yksinäisyys (Tiilikainen 2019) ja palvelujen riittämättömyyttä (Kröger ym. 2019). Nämä eri tekijät kiinnittyvät tutkimuksemme teoreettiseen taustaan: vanhuusiän syrjäytymiseen ja prekaariuden kysymyksiin. Prekaarius ei tarkoita vain riittämättömiä materiaalisia resursseja, vaan laajempaa epävarmuutta ja turvattomuutta, joka vaikuttaa usein ihmisten ajatteluun sekä kykyyn ja mahdollisuuksiin toimia

tilanteen parantamiseksi (Craciun & Flick 2014). Prekaariuteen liittyvä turvattomuus ja haavoittuvuus ovat kytköksissä yhteiskunnan muuttuviin taloudellisiin tilanteisiin, sosiaaliin ja kulttuuriin suhteisiin sekä globalisaatioon (Grenier ym. 2017).

Vanhojen ihmisten huono-osaisuus on saanut uusia muotoja, jotka kiinnittyvät palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen sekä riittämättömiin ja digitalisoituneisiin palveluihin (Kröger ym. 2019; Pirhonen ym. 2020). Vanhuuden sosiaaliset, terveydelliset ja taloudelliset ongelmat kietoutuvat yhteen ja voivat olla myös vuosien ja vuosikymmenten huono-osaisuuden tulosta (Milne 2022). Iäkkään sosiaalisia ongelmia ei välttämättä tunnusteta palvelujärjestelmän huomion kiinnittyessä fyysisen toimintakykyyn tai muistisairauksiin (esim. Olaison & Donnelly 2022) ja sosiaalisen jäädessä terveyteen keskittymisen varjoon (Pohjola ym. 2019). Tieto gerontologisen sosiaalityön tarpeen taustalla olevista tekijöistä on sirpaleista, mutta ymmärrys näiden yhteisvaikutuksista iäkkään ihmisen kokonaistilanteessa on tärkeä lähtökohta gerontologisessa sosiaalityössä ja sen kehittämisessä. Käytännössä gerontologinen sosiaalityö kohdentuu sosiaalihuoltolain (1301/2014, 3§) mukaisesti erityi-

sen tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden kanssa työskentelyyn. Tutkimushankkeen mielenkiinto olikin erityisen tuen tarpeessa olevissa ikääntyneissä ja heidän kanssaan työskentelyssä. (Niemi ym. 2021.)

Haastattelut ja asiakirjat aineistoina

Tutkimushanke nojasi laadulliseen tutkimusperinteeseen, ja hankkeessa kerättiin tutkimusaineistoa asiakkaiden, työntekijöiden, vapaaehtoistoimijoiden ja asiakasprosessien näkökulmasta. Tutkimusta toteutettiin ja tietoa tuotettiin erilaisissa toimintaympäristöissä (ks. taulukko 1) eri puolilla Suomea. Vaikka kullakin yliopistolla oli oma työpakettinsa, tutkimusaineistot kerättiin ja niitä hyödynnetään yhteisesti. Näin voitiin varmistaa koko tutkimushankkeen ja myös työpakettien laaja maantieteellinen kattavuus. Tämä myös mahdollisti riittävän suuren ja monipuolisen tutkimusaineiston keräämisen. Kustakin aineistokokonaisuudesta vastasi 1–2 hankkeessa mukana ollutta tutkijaa.

Taulukossa 1 on kuvattu tutkimuksen aineistot, niiden laajuus ja pääasiallinen sisältö.

Taulukko 1. Tutkimuksen aineistot.

Aineisto	Sisältö
Gerontologisen sosiaalityön ja diakoniatyön asiakkaiden yksilöhaastattelut (N=19)	Elämäntilanteet, tuen tarpeet, asiakkuuteen ja ohjaukseen liittyvät kokemukset
Gerontologisen sosiaalityön asiakasasiakirjat (N=55)	Erityisen tuen tarpeessa olevien elämäntilanteet, ohjautuminen gerontologiseen sosiaalityöhön sekä työskentely erityistä tukea tarvitsevien kanssa
Gerontologisten sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelut (N=7)	Elämäntilanteet sosiaalityöntekijän näkökulmasta, työskentely erityistä tukea tarvitsevien kanssa
Asiakas- tai palveluohjausta tekevien työntekijöiden ryhmähaastattelut (N=5)	Tuen tarpeiden tunnistaminen, ohjaaminen palveluihin
Sosiaalipäivystyksen ja taloudellisen tuen työntekijöiden ryhmähaastattelut (N=3)	Iäkkäiden taloudellisen tuen sekä äkillisten tuen tarpeiden tunnistaminen ja tarpeisiin vastaaminen
Kolmannen sektorin toimijoiden ryhmähaastattelut (N=12)	Taloudellisten haasteiden ilmeneminen ja niiden ratkaisuisissa mukana olevat toimijat
Etsivän vanhustyön työntekijöiden ryhmähaastattelut (N=3)	Elämäntilanteet, tuen tarpeet, etsivän vanhustyön käytännöt, tuen tarpeiden tunnistaminen ja niihin vastaaminen

Haastatteluihin osallistui yhteensä 124 henkilöä. Ryhmähaastatteluissa oli aina kaksi haastattelijaa. Aineistot kerättiin vuoden 2021 aikana, jolloin covid-19-pandemia-aikaa oli Suomessa eletty reilu vuosi. Pääosa ryhmähaastatteluuista tehtiinkin etänä (Teams-yhteydellä), mutta myös kohtaamalla haastateltavia yhteisessä fyysisessä tilassa tai näiden yhdistelmänä. Iäkkäiden ihmisten yksilöhaastattelut tehtiin kaikki kasvokkain. Litteroitua aineistoa kertyi yli tuhat sivua. Haastatteluaineistot tallennetaan Tietoarkistoon muiden tutkijoiden käytettäväksi.

Vanhuuden moninaiset haasteet ja auttamisjärjestelmän näkökulmat

Iäkkäiden vaikeat elämäntilanteet ja niiden tunnistaminen

Tulosten mukaan vanhojen ihmisten vaikeiden elämäntilanteiden olennainen piirre on erilaisten ongelmien yhteen kietoutuminen, joka on sosiaalisen syrjäytymisen (*social exclusion*) ominaispiirre (Walsh ym. 2021). Iäkkäiden moniulotteisen huono-osaisuuden ja syrjäytymisen voidaan nähdä kiinnittyvän erityisen tuen tarpeessa olemiseen, jota eri ammattilaiset kuvasivat toteamalla iäkkäiden elämäntilanteen olevan "monenlaisella sykkyrällä". Moniulotteinen huono-osaisuus näyttäytyy taloudellisena, sosiaalisista suhteista, palveluista, yhteisöistä ja paikasta syrjäytymisenä sekä osin myös kansalaisuuteen liittyvänä syrjäytymisenä. Nämä kiinnittyvät yhtäältä iäkkäiden elämäntilanteen aikaisiin ja nykyisiin valintoihin sekä vaikeisiin tilanteisiin, mutta myös palvelujärjestelmän tuottamiin pulmiin. Esimerkiksi digitalisaatio ja sähköiset järjestelmät luovat osaltaan esteitä asioiden hoidolle sekä palveluiden käytölle ja voivat aikaansaada tai lisätä syrjäytymistä.

Ongelmiin liittyy usein kumuloituneisuutta eli sitä, että yksittäisestä tapahtumasta on käynnistynyt erilaisten vaikeuksien ketju. Toi-

sinaan taas ongelmat ovat kasautuneet elämäntilanteen historian aikana pitkältikin ajalta, esimerkiksi vaikeista lapsuuden tai varhaisaikuisuuden kokemuksista lähtien (Tiilikainen 2019; 2023). Vaikeisiin kokemuksiin yhdistyvät myös yhteiskunnallinen ja historiallinen aika, kuten sota tai lama, sekä rakenteelliset tekijät, kuten palvelujen puutteet tai kielteiset kokemukset palvelujärjestelmästä elämän eri vaiheissa. Esimerkiksi iäkkäiden taloudelliset ongelmat ovat osin aikuiselämän varrella kertyneitä ja kasaantuneita ongelmakimppuja, joiden taustalla voi olla esimerkiksi oma tai läheisen päihde- tai peliriippuvuus tai työskentely enimmäkseen virallisen talouden ulkopuolella. Yhtä lailla talousongelmat voivat johtua yllättävistä tilanteista, kuten 1990-luvun lamasta, puolison kuolemasta tai omasta sairastumisesta tai vammautumisesta. (Zechner & Rossi 2023; Korpelainen, tulossa.) Ikääntymisen myötä terveys usein heikenee ja yhä suurempi osa tuloista menee terveyden hoitamiseen tai sosiaalipalveluihin. Tämä on haaste etenkin pienituloisille, ja yllättävät menot, kuten hammaslääkärikäynti tai jääkaapin rikkoutuminen, voivat viedä talouden nopeasti epätasapainoon. Lisäksi tilanteet, joissa julkiset palvelut eivät vastaa tarpeisiin tai iäkäs jää muista syistä niiden ulkopuolelle, voivat aiheuttaa lisää kuluja, esimerkiksi jos turvaudutaan kalliimpiin yksityisiin palveluihin.

Kompleksinen huono-osaisuus on usein kytköksissä vanhojen ihmisten sosiaalisiin suhteisiin, erityisesti perhesuhteisiin. Ongelmat ovat suhteisiin limittyviä sekä jaettuja, eivät ainoastaan yksilöä koskettavia. Aiemmin koetut perheongelmat saattavat myös saada uusia muotoja vanhuuden elämäntilanteissa, kun perheen sisäiset roolit muuttuvat ja hoivan tarpeet sekä riippuvuus muista ihmisistä lisääntyvät. Suhteet saattavat olla haavoittavia ja lisätä tuen tarpeita, mutta samanaikaisesti ne voivat olla iäkkäälle ihmiselle merkityksellisiä ja kannatella häntä. Suhteiden säilyttäminen ja iäkkään ihmisen suojaaminen haastavat palvelujärjestelmän kykyä vastata tuen tarpeisiin kompleksisissa elämäntilanteissa.

Ylisukupolvinen huono-osaisuus sitoo usein perhesukupolvia yhteen. (Niemi & Pietilä 2023.) Hoivapolitiikassa vallalla oleva omaisolettama ja hoivavastuun kertyminen perheenjäsenille saattavat omalta osaltaan lisätä perheissä koettuja paineita (Zechner ym. 2022).

Myös taloudelliset ongelmat kuormittavat ikääntyneiden läheissuhteita. Ikääntyneet esimerkiksi avustavat taloudellisesti lapsiaan, vaikka heillä ei oikeastaan olisi siihen varaa. Ikääntyneiden talousongelmien ratkaiseminen pysyvästi on hankalaa muun muassa siksi, että työssäkäynti on harvoin mahdollista heikon fyysisen tai psyykkisen terveydentilan sekä korkean iän vuoksi. Eläkkeet ovat ainoa pysyvä toimeentulo, ja mikäli niistä menee kohtalainen osa esimerkiksi ulosotossa olevien velkojen (omien tai läheisten) maksamiseen, ei taloudellista tilannetta päästä kohentamaan ilman erityisiä järjestelyjä, kuten velkajärjestelyä. Kaikilla ei ole ollut työikäisenä mahdollisuutta varautua tulojen pienemiseen eläkkeelle jäädessä muun muassa työttömyyden tai rikkonaisen työhistorian vuoksi, mikä kuvaa prekaariuden merkitystä epävarmuuden ja turvattomuuden lähteenä (Grenier ym. 2017). Ikääntyneiden keinoja selviytyä erilaisista taloudellisista velvoitteista ovat arjen kuluista, kuten sanomalehtien tilaamisesta tai läheisten luo matkustamisesta, luopuminen sekä tinkiminen välttämättömistä lääkkeistä tai ruoan määrästä ja laadusta. Näissäkin tilanteissa elämään liittyy epävarmuus ja syrjään jäämisen riski (emt.).

Ohjautuminen gerontologiseen sosiaalityöhön

Iäkkäille suunnatuilla asiakas- ja palveluohjausyksiköillä on jo pitkään ollut keskeinen rooli palvelutarpeen arvioinnissa ja palveluihin ohjaamisessa. Asiakas- ja palveluohjausyksiköiden voidaan ajatella toimivan portinvartijoina muihin palveluihin. Teoreettisesti toiminnasta voidaan käyttää käsitettä katutasen byrokraatia: asiakas- ja palveluohjauksessa tavataan (yleensä kasvokkain) asiakkaita ja arvioidaan erilais-

ten kriteerien ja ohjeistusten perusteella heidän palvelutarvettaan ja myönnetään tai ollaan myöntämättä palveluja sen perusteella (Lipsky 2010). Kun ihmisten ja heidän elämäntilanteidensa ominaisuuksia arvioidaan ja suhteutetaan organisaation palveluiden myöntämisen kriteereihin, voidaan puhua myös ihmisten työstämisestä (*people-processing*) (esim. Olaison 2017). Tällaisen prosessin tuloksena ikääntynyt voi ohjautua esimerkiksi gerontologisen sosiaalityön asiakkaaksi.

Tulosten mukaan ikääntyvien asiakkaiden erityisen tuen tarpeiden tunnistaminen ja gerontologiseen sosiaalityöhön ohjautuminen on osin sattumanvaraista ja riippuvaista siitä, miten gerontologisen sosiaalityön palvelut on alueella järjestetty. Asiakas- ja palveluohjaajat kokevat sekä erityisen tuen tarpeen tunnistamisen että erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin vastaamisen haastavaksi. Iäkkäitä asiakkaita ei aina osata ohjata sosiaalityön pariin tai siihen ei omassa organisaatiossa ole riittävästi mahdollisuuksia esimerkiksi gerontologisten sosiaalityöntekijöiden vähäisen määrän vuoksi. (Peiponen ym. 2023.)

Lainsäädännössä määritely erityisen tuen tarve näyttäytyy asiakas- ja palveluohjaajille usein vaikeasti määriteltävänä ja tulkinnanvaraisena kriteerinä, jolloin tarvetta on vaikea tunnistaa tai käyttää perusteena sosiaalityön palveluihin ohjaamiselle. Asiakas- ja palveluohjaajat liittävät erityisen tuen tarpeen selkeimmin kaltoinkohteluun, mutta pääsääntöisesti määrittely näyttäytyy vahvasti tulkinnallisena ja neuvoteltavana. Tämä mahdollistaa yksilöllisten elämäntilanteiden ja tuen tarpeiden tunnistamisen tiukkojen kriteerien noudattamisen sijasta, mutta voi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, ettei sosiaalityön tarvetta tunnisteta riittävästi tai riittävän ajoissa, jolloin ongelmat kasautuvat, pitkittyvät ja usein myös vaikeutuvat.

Asiakas- ja palveluohjaajat kokevat gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuudelle olevan tarvetta, kun asiakkaalla on useita yhtäaikaista, monimutkaisia ja hankalia ongelmia esi-

merkiksi taloudessa, asumisessa ja päihteiden käytössä. Tämä on linjassa sosiaalihuoltolain (1301/2014, 3§) erityisen tuen tarpeen määrittelyn kanssa. Lisäksi asiakas- ja palveluohjaajat toivovat sosiaalityöltä vastuunottoa ja tukea omalle työlleen hankalissa tilanteissa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi kotikäynnit, joiden aikana koetaan olevan riski asiakkaiden tai muiden paikalla olijoiden aggressiiviseen käytökseen. Haastateltavat miettivät myös, joutuuko asiakas- ja palveluohjauksessa ottamaan vastuuta tilanteista, jotka kuuluisivat ennemminkin sosiaalityöhön eli asiakkaalla olisi oikeus sosiaalityön palveluihin erityisen tuen tarpeen takia. Sosiaalityöntekijää toivotaan vastuunottajaksi erityisesti eettisesti haasteellisissa tilanteissa, jotka liittyvät asiakkaan itsemääräämisoikeuteen puuttumiseen. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi päätös palveluasumiseen muuttamisesta tai ilmoitus edunvalvonnan tarpeesta. (Kinni & Tiilikainen, prosessissa.)

Asiakas- ja palveluohjaajat kuvaavat myös tuen tarpeisiin vastaamisessa kohtaamiaan haasteita. Haasteet ovat yleisiä etenkin sosiaalisiin ongelmiin liittyvien tuen tarpeiden yhteydessä, joihin kytkeytyy muun muassa päihde- ja mielenterveysongelmia, asunnottomuutta sekä ristiriitoja sosiaalisissa suhteissa. Avun tarjoaminen ja tuen tarpeiden tunnistaminen koetaan haastavaksi myös muistisairaiden ihmisten kanssa työskenneltäessä. Asiakas- ja palveluohjaajat kokevat, että iäkkäitä asiakkaita päädytään usein pallottelemaan palvelusta toiseen, koska sopivia palveluja ei ole saatavilla tai niitä tarjoavat tahot ilmoittavat, ettei asiakas esimerkiksi korkean ikänsä vuoksi kuulu heille. On myös tavallista, että asiakas itse ei halua ottaa vastaan tarjottua apua. Asiakas- ja palveluohjaajat kuvaavat ilmiötä puhumalla ”pyöriävästä kehästä”, jossa osa asiakkaista palaa toistuvasti takaisin lähtöpisteeseen, kun heidän tuen tarpeisiinsa ei ole syystä tai toisesta onnistuttu vastaamaan. Näissä tilanteissa asiakas- ja palveluohjausmallien tavoitteena oleva niin sanottu yhden luukun periaate ei siis toteudu. (Peiponen ym. 2023.)

Gerontologiseen sosiaalityöhön ja muihin ikääntyvien palveluihin ohjataan asiakkaita myös etsivästä vanhustyöstä, jota tekevät toimijat pyrkivät tavoittamaan avun ja tuen ulkopuolelle jääneitä ikääntyviä. Etsivä vanhustyö edellyttää onnistuakseen eri toimijoiden välistä yhteistyötä sekä tuen tarpeiden tunnistamista yli organisaatio- ja sektorirajojen. Tähän on tulossa osaltaan tukea sosiaalihuoltolakiin lisäystä, 1.7.2023 voimaan tulleesta lainkohdasta (7a §), jossa säädetään hyvinvointialueen järjestämästä yhteisösosiaalityöstä alueen asukkaiden, kuntien, järjestöjen ja seurakuntien kanssa yhteistyössä toteuttaen. Osana yhteisösosiaalityötä tai muita sosiaalipalveluja tulee järjestää syrjäytymistä vähentävää etsivää työtä.

Gerontologinen sosiaalityö kasautuvan huono-osaisuuden asiakastilanteissa

Gerontologisen sosiaalityön tavoitteena on vahvistaa ja turvata iäkkäiden ihmisten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista sekä yhteisöjen toimivuutta ja ikääntyneiden toimintakykyisyyttä (Seppänen & Koskinen 2022). Iäkkäiden ihmisten monimuotoiset ja kompleksiset ongelmat ja elämäntilanteet haastavat sekä palvelujärjestelmää kokonaisuudessaan että gerontologista sosiaalityötä. Huono-osaisuus ei rakennu kaikilla ikääntyneillä samalla tavalla, minkä vuoksi myös ongelmien purkaminen edellyttää erilaisia palvelujen muotoja ja menetelmiä sekä suhdeperustaista työskentelyorientaatiota. Suhdeperustaisuudella tarkoitamme työskentelyotetta, jossa ihmissuhteet asetetaan työskentelyn keskiöön. Suhdeperustaisessa sosiaalityössä korostuu kunnioittava, kokonaisvaltainen ja luottamuksellinen työskentelyote. (McLaughlin 2017; Ingram & Smith 2018.) Työskentelyssä luottamus on keskeinen ja myös haastava tekijä. Monilla erityisen tuen tarpeessa olevilla iäkkäillä on kertynyt elämänsä aikana epäluottamusta muita ihmisiä sekä palvelujärjestelmää kohtaan. Tämä vaikeuttaa luottamuksellisen suhteen muodostumista työntekijän kanssa. Osa asiakkaista kieltäytyy

esimerkiksi kokonaan palveluista, ja osalla epäluottamus värittää työskentelyä niin, että sosiaalityöntekijän mahdollisuudet auttamiseen ovat vähäiset (Soukiala 2023).

Kieltäytymistä erilaisista sosiaalipalveluista aiheuttavat monet syyt: asiakasmaksut ovat korkeita, palvelut eivät vastaa tarpeita, avun vastaanottaminen on häpeällistä ja avun tarvetta ei tunnusteta tai tunnusteta. Tietämättömyys avusta tai palveluista estää myös osaltaan avun saantia. Julkisten palveluiden lisäksi myöskään järjestöjen ja diakoniatyön apu ei ole välttämättä helposti saatavilla. Esteenä voi olla muun muassa se, että vapaaehtoiset kokevat vaikeaksi toimimisen muistisairauksista, mielenterveyden ongelmista tai käyttäytymisen haasteista kärsivien ikääntyneiden kanssa. Järjestöistä ja diakoniatyöstä ohjataan iäkkäitä gerontologisen sosiaalityön piiriin, kun heidän elämässään on monia yhtäaikaista ongelmia tai pitkäkestoisemman avun tarvetta.

Gerontologinen sosiaalityö painottuu monin paikoin lyhytaikaiseen tukeen ja akuutteihin ongelmatilanteisiin. Pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen työn osuus on kuitenkin joillakin alueilla vahvistunut viime vuosina. (Soukiala 2023.) Sosiaalityöntekijät tunnistavat iäkkäiden kompleksiset elämäntilanteet ja niihin liittyvät usein pitkäkestoisien tuen ja paneutuvan työskentelyn tarpeet. Tutkimuksemme perusteella näyttää siltä, ettei palvelujärjestelmä pysty tehokkaasti vastaamaan erityisen tuen tarpeessa olevien iäkkäiden ihmisten monimuotoisiin ja kompleksisiin ongelmiin. Iäkkäiden erityisen tuen tarpeet ovat sen luonteisia, ettei niihin pystytä vastaamaan pelkästään palveluohjauksella tai muulla lyhytaikaisella tuella, vaan työskentelyssä tarvitaan pitkäjänteistä yksilöllisiin tarpeisiin räätälöityä muutos- ja kannattelutyytä.

Johtopäätökset

Tutkimushankkeen keskeiset tulokset voidaan tiivistää seuraavasti:

- Iäkkäiden vaikeat elämäntilanteet muodostavat usein kompleksisen kokonaisuuden, jossa ongelmat ovat tiiviisti yhteen kietoutuneita.
- Kompleksiset elämäntilanteet voivat olla seurausta elämänkulun aikana kasautuneista ongelmista tai myöhemmällä iällä kumuloituneista tapahtumista.
- Moniulotteisen huono-osaisuuden keskeisiä alueita ovat ongelmat sosiaalisissa suhteissa (erityisesti perhesuhteissa) ja talousongelmat.
- Erityisesti pienituloisilla sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakasmaksut ja lääkekulut aiheuttavat taloudellisen tilanteen kiristymistä, jolloin riski jäädä palvelujen ja lääkehoidon ulkopuolelle kasvaa.
- Digitalisaatio ja sähköiset asiointijärjestelmät saattavat lisätä syrjäytymisen riskiä.
- Gerontologiseen sosiaalityöhön ohjautuminen on usein sattumanvaraista ja riippuu siitä, miten gerontologisen sosiaalityön palvelut on kyseisellä alueella järjestetty.
- Asiakas- ja palveluohjauksiköillä on keskeinen rooli palvelutarpeen arvioinnissa ja palveluihin ohjaamisessa.
- Erityisen tuen tarpeen tunnistaminen on vaikeaa ja tulkinnanvaraista.
- Ohjautuminen gerontologiseen sosiaalityöhön ei tunnistamisen puutteen ja gerontologisen sosiaalityön palvelujen puutteen vuoksi toteudu tarvetta edellyttävällä tavalla.
- Suhdeperustainen työskentely ei näy vielä riittävän vahvasti gerontologisen sosiaalityön käytännössä.

Tutkimushankkeemme voidaan nähdä avauksena gerontologisen sosiaalityön laajemmalle tutkimukselle. Jatkotutkimuksen tarpeiden osalta tunnistettiin seuraavat teemat: 1) tuen tarpeiden tunnistamisen haasteet erityisesti muistisairaiden ihmisten kanssa työskennellessä, 2) ikääntyneiden taloudellisen huono-osaisuuden erityispiirteet ja soveltuvien rat-

kaisujen mahdollisuudet, 3) riippuvuuksien ja hyväksikäytön pitkäkestoiset vaikutukset sekä 4) gerontologisen sosiaalityön menetelmät ja työskentelyorientaatiot. Tutkimusta tarvitaan, jotta kyetään luomaan pitkäkestoisempia ratkaisuja iäkkäiden elämän kohentamiseksi ja vaikeiden elämäntilanteiden helpottamiseksi.

Keskeinen havainto hankkeessa oli se, että gerontologisen sosiaalityön tarve on suuri ja kasvaa väestön vanhetessa. Samaan aikaan gerontologisen sosiaalityön saatavuus on kuitenkin heikkoa ja vaihtelee alueittain – vaikka sen avulla voitaisiin lisätä hyvinvointia, puuttua ajoissa vaikeisiin elämäntilanteisiin ja myös vähentää tai viivästyttää hoivan tarpeita. Hyvinvointialueiden rakenteissa gerontologinen sosiaalityö ei juuri näy (Rossi ym. 2022). Gerontologinen sosiaalityö on sosiaalityön erikoisala, jossa tarvitaan siihen erikoistuneiden työntekijöiden osaamista. Gerontologisen sosiaalityön asemaa on vahvistettava, ja se on integroitava osaksi hyvinvointialueiden palveluja kaikilla alueilla. Tarvitaan sekä kevyempiä, ehkäiseviä toimia että pitkäjänteistä gerontologista sosiaalityötä.

Yhteydenotto:

Riitta-Liisa Kinni, YTT, yliopistonlehtori
Itä-Suomen yliopisto
riitta-liisa.kinni@uef.fi

Kirjallisuus

Ageing Europe. Looking at the lives of older people in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. Internet: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19-681-EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893?t=1631631350686> (viitattu 3.5.2023).

Craciun C, Flick U. "I will never be the granny with rosy cheeks": perceptions of aging in precarious and financially secure middle-aged Germans. *J Aging Stud* 2014;29:78–87. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2014.01.003>

European Commission. Green paper on ageing: fostering solidarity and responsibility between

generations. 2021. https://commission.europa.eu/system/files/2021-06/green_paper_ageing_2021_en.pdf (viitattu 26.5.2023).

- Grenier A, Lloyd L, Phillipson C. Precarity in late life: rethinking dementia as a 'frailled' old age. *Social Health Illn* 2017;39(2):318–30. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12476>
- Ingram R, Smith M. Relationship-based practice: emergent themes in social work literature. IRISS Insights 41. Glasgow: Institute for Research and Innovation in Social Services, 2018.
- Kinni RL, Tiilikainen E. Complex needs and ethical dilemmas – care managers processing older clients to gerontological social work. *Int J Soc Work*, prosessissa.
- Korpelainen A. "Et kyl välil mä en tiedä, itkeäkö vainauraa, kun kaikesta pitää kieltäytyä" – taloudellinen huono-osaisuus ikääntyneiden arjessa. Teoksessa: Kostamo-Pääkkö K, Hautala S, Lindh J, toim. Kenen hätä on oikeutettua – Sosiaalityö ja eriarvoisuus. Tampere: Vastapaino, tulossa.
- Kröger T, Van Aerschot L, Mathew PJ. Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 2019;84(2):124–34. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019041011854>
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista (980/2012). Internet: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980> (viitattu 31.3.2023).
- Lipsky M. Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in the public services. Updated ed. New York: Russell Sage Foundation, 2010.
- McLaughlin J. Relationship-based practice: challenges and opportunities in contemporary social work. In: McColgan M, McMullin C, eds. *Doing relationship-based social work: a practical guide to building relationships and enabling change*. London: Jessica Kingsley Publisher, 2017:32–43.
- Milne A. The lifecourse and old age. In: Torres S, Donnelly S, eds. *Critical gerontology for social workers*. Bristol: Policy Press, 2022:19–34.
- Niemi M, Pietilä I. Perhesuhteiden diskursiivinen rakentuminen gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden asiakirjoissa. *Gerontologia* 2023;37(3):247–63. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.126182>
- Niemi M, Soukiala T, Rossi E, Hirvonen J, Ruotsalainen S, Korpelainen A, ym. Gerontologinen sosiaalityö erityisen tuen tarpeisin vastaamassa.

- Gerontologia 2021;35(2):204–9. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.107922>
- Olaison A. Processing older persons as clients in elderly care: a study of the micro-processes of care management practice. *Soc Work Health Care* 2017;56(2):78–98. <https://doi.org/10.1080/00981389.2016.1265625>
- Olaison A, Donnelly S. Assessment, care planning and decision making. In: Torres S, Donnelly S, eds. *Critical gerontology for social workers*. Bristol: Policy Press, 2022:115–29.
- Palomäki LM, Ahonen K, Ilmakunnas I, Kuivalainen S, Polvinen A. Eläkeläisten toimeentulo-kokemukset vuonna 2020 ja muutos vuodesta 2017. Helsinki: ETK, 2021.
- Peiponen J, Tiilikainen E, Kinni RL. Pyörivää kehää ja pallottelua – tuen tarpeisiin vastaamisen haasteet ikääntyneiden asiakas- ja palveluohjauksessa. *Focus Localis* 2023;51(2):26–42.
- Pirhonen J, Lolich L, Tuominen K, Jolanki O, Timonen, V. “These devices have not been made for older people’s needs” – older adults’ perceptions of digital technologies in Finland and Ireland. *Technol Soc* 2020;62:e101287. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101287>
- Pohjola A, Kempainen T, Niskala A, Peronius N. Murroksen ajan sosiaalityö paikkaansa jäsentämässä. Teoksessa: Pohjola A, Kempainen T, Niskala A, Peronius N, toim. *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 2019:11–20.
- Rossi E, Zechner M, Tiilikainen E, Pietilä I, Seppänen M, Kinni RL, ym. Gerontologinen sosiaalityö etsii paikkaansa muuttuvassa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 2022;87(5–6):579–84. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112366601>
- Seppänen M, Koskinen S. Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa: Rantanen T, Kokko K, Sipilä S, Viljanen A, toim. *Gerontologia*. 5. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 2022:448–57.
- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Internet: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301> (viitattu 31.3.2023).
- Soukiala T. Sosiaalityöntekijöiden työelleen asettamat tavoitteet gerontologisessa sosiaalityössä. *Gerontologia* 2023;37(3):264–80. <https://doi.org/10.23989/gerontologia.127598>
- Tiilikainen E. Jakamattomat hetket: yksinäisyyden kokemus ja elämäntulkku. Helsinki: Gaudeamus, 2019.
- Tiilikainen E. Narratives of long-term loneliness – case study of two older men. In: Willis P, Pietilä I, Seppänen M, eds. *Ageing, men and social relations: new perspectives on masculinities and men’s social connections in later life*. Bristol: Bristol University Press, 2023:188–201.
- Walsh K, Scharf T, Van Regenmortel S, Wanka A. *Social exclusion in later life: interdisciplinary and policy perspectives*. Cham: Springer, 2021. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51406-8>
- Zechner M, Näre L, Karsio O, Olakivi A, Sointu L, Hoppania HK, Vaittinen T. *The politics of ailment: a new approach to care*. Bristol: Policy Press, 2022.
- Zechner M, Rossi E. Narrated social distance: generational ties. In: Shahnaj B, Harbinson J, Naskali P, Zechner M, eds. *Distance, equity and older people’s experiences in the Nordic periphery: centering the local*. Abingdon: Routledge, 2023:30–46.